

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง : การศึกษาภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระพุทธรูปยอฟ้าจุฬาโลกมหาราช

Nirat Rop Phama Thi Tha Dindaeng: A Study of Image of PhraBatSomdet

Phra Phut Yot Fa Chula Lok Maharat (King Rama I)

พีรเดช ภูศรี / Peeradate Poosri

นักศึกษาปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

A master's degree student, Faculty of Arts Silpakorn University

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ / Natawut Klaisuwan

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Humanities Mahamakut Buddhist University

วันที่รับบทความ 10 พฤศจิกายน 2566 / แก้ไขบทความ 2 ธันวาคม 2566 / ตอบรับบทความ 25 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ปรากฏจากนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง ผลการศึกษาพบภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ทรงมีพระอารมณ์สุนทรีย์และอ่อนหวานในเรื่องความรัก เพราะทรงแสดงความรักและความคิดถึงนางตลอดเวลาด้วยภาษาที่สุภาพและอ่อนโยน 2) ทรงเป็นผู้นำที่ปฏิบัติงานอย่างรวดเร็ว 3) ทรงมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ โดยทรงมุ่งมั่นที่จะอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ป้องกันพระราชอาณาจักร ตลอดจนดูแลเอาใจใส่ประชาชน นอกจากนี้ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่านิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง เป็นนิราศที่มีลักษณะของการพรรณนาอารมณ์มากกว่าบันทึกการเดินทาง และยังเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นจากอารมณ์และความรู้สึกของกวี ทั้งนี้ผลการศึกษาอีกประการหนึ่งยังทำให้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงตามขนบของการแต่งนิราศ แต่มีลักษณะการแต่งนอกขนบเล็กน้อย คือ ทรงกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักรวมกันทุกคน ไม่กล่าวเฉพาะนางใดนางหนึ่ง

คำสำคัญ: นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง, ภาพลักษณ์, พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

Abstract

The objective of this academic article was to study the image of His Majesty King Buddha Yodfa Chulalok the Great appeared from Nirat Rop Phama Thi Tha Din Daeng. The results of the study found that the image of His Majesty the King Phra Buddha Yodfa Chulalok the Great had 3

characteristics: 1) He had a sweet temperament in matters of love because he expressed his love and thoughts for her all the time in polite and gentle language. 2) He was a leader who acted quickly. 3) He was committed to performing royal duties, determined to support Buddhism, kingdom defense, as well as taking care of the people. In addition, the results of the study also showed that Nirat Rop Phama Thi Tha Din Daeng was more of an emotional description than a travel journal and it was also pure literature that arose from the emotions and feelings of the poet. Another result of the study was His Majesty King Buddha Yodfa Chulalok the Great composed Nirat Rop Phama Thi Tha Din Daeng according to the tradition of writing the Nirat but slightly outside the norm, that was, talking about all his beloved women together, not just any one of them.

Keywords: Nirat Rop Phama Thi Tha Dindaeng, Image, PhraBatSomdet Phra Phut Yot Fa Chula Lok Maharat (King Rama I)

บทนำ

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น เมื่อครั้งเสด็จยกทัพไปรบศึกพม่าที่ท่าดินแดงและสามสบ เมืองกาญจนบุรี ปลายปี พ.ศ. 2329

สาเหตุของสงครามครั้งนี้ สืบเนื่องมาจากพม่าพ่ายแพ้ไทยในสงคราม 9 ทัพที่ยกมาในปี พ.ศ. 2328 ทำให้พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าได้รับความอับอายเป็นอย่างมาก เพราะยังไม่เคยทำสงครามพ่ายแพ้เมืองใดมาก่อน ประกอบกับทรงเกรงว่าบรรดาเมืองขึ้นจะสิ้นยำเกรงและพากันตีตัวออกห่าง พระองค์จึงยกทัพมาตีไทยอีกครั้งในปี พ.ศ. 2329

สงครามครั้งนี้ พระเจ้าปดุงพยายามแก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆ จากสงคราม 9 ทัพ โดยทรงวางแผนยกทัพใหญ่เข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์แต่เพียงทางเดียว เพราะเป็นทางที่สะดวกและใกล้กรุงเทพฯ มากที่สุด ส่วนเรื่องเสบียงอาหาร ได้จัดวางแหล่งสะสมเสบียงอาหารไว้ทุกระยะทางที่จะเดินทัพเข้ามาในดินแดนไทย นอกจากนี้ยังทรงวางแผนที่จะยกทัพมาทั้งทัพบกและทัพเรือ จึงทรงให้กำลังพลส่วนหนึ่งมาจัดการต่อเรือรบที่ปลายลำน้ำไทรโยค

ในการนี้พระเจ้าปดุงได้เสด็จมาบัญชาการศึกที่เมืองมะตะมะด้วยพระองค์เอง เพราะรู้พลพม่าที่ถอยกลับจากไทยตั้งแต่ครั้งสงคราม 9 ทัพส่วนใหญ่ยังคงพักอยู่ที่เมืองมะตะมะและเมืองทวาย ครั้นถึงปลายฤดูฝน จึงทรงมอบหมายให้พระราชบุตรองค์ใหญ่ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชฯ คุมพลจำนวน 50,000 คน ยกล่วงหน้าเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ โดยให้เข้ามาตั้งค่าย ทำทาง และวางเสบียงอาหารไว้สำหรับ

กองทัพใหญ่ที่จะยกตามเข้ามา ทั้งนี้พระมหาอุปราชได้จัดให้แม่ทัพ 2 นาย คือ เมียนหฺวันและเมียนเมหฺวัน คุมกำลังพล 30,000 คน ไปตั้งค่ายที่ท่าดินแดงแห่งหนึ่ง และที่สามสบอีกแห่งหนึ่ง ส่วนพระมหาอุปราช คุมกำลังพล 20,000 คน ตั้งค่ายอยู่ริมลำน้ำแม่กษัตริย์ ใกล้กับด่านพระเจดีย์สามองค์ จากค่ายใหญ่ที่ท่าดินแดง และสามสบมีค่ายเล็กๆ อยู่เป็นระยะ ชักปี่กาทึงกัน มีการขุดสนามเพลาะ ปักขวกแน่นหนา ปลุกยั้งฉาง สะสมเสบียงอาหารไว้ทุกระยะ และยังทำสะพานข้ามลำธารทุกแห่ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบข่าวศึก จึงโปรดให้จัดกองทัพไปรับศึกพม่านอกพระนคร โดยแบ่งออกเป็น 2 ทပ် ทပ်ที่หนึ่งโปรดให้สมเด็จพระบวรราชเจ้าฯ มหาสุรสิงหนาท คุมพลจำนวน 30,000 คน ยกล่วงหน้าไปตั้งค่ายที่ไทรโยค ทပ်ที่สองเป็นทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นจอมทัพคุมพล 30,000 คน ยกทัพตามทပ်ที่หนึ่งไป เมื่อทั้งสองกองทัพตามมาบรรจบกันที่ไทรโยคก็ทรงประชุมพล พร้อมกับมีพระราชดำริให้สมเด็จพระบวรราชเจ้าฯ มหาสุรสิงหนาท นำกองทัพเข้าตีค่ายพม่าที่สามสบ ส่วนพระองค์เข้าตีค่ายพม่าที่ท่าดินแดง พอได้เวลานัดหมายก็เข้าโจมตีพม่าพร้อมกัน ไทยรบกับพม่าเป็นเวลา 3 วัน จากนั้นก็ตีค่ายพม่าแตกหมดทุกค่าย กองทัพไทยไล่ติดตามพม่าไปจนถึงค่ายพระมหาอุปราชที่ลำน้ำแม่กษัตริย์ ได้ช้าง ม้า คน อาวุธ และเสบียงอาหารของพม่าเป็นจำนวนมาก ฝ่ายพระมหาอุปราชหนีไปได้ การสงครามครั้งนี้นับตั้งแต่กองทัพไทยยกออกจากพระนคร ใช้เวลาไม่ถึงเดือนก็เสร็จสงคราม (วิไลเลขา ถาวรธนสาร และคณะ, 2542 : 27-28)

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง มีบทพรรณนาคร่ำครวญแสดงความอาลัยรักตามธรรมเนียมนิยมของการแต่งนิราศ เนื้อเรื่องกล่าวถึงการเดินทัพโดยกระบวนพยุหยาตราขลมารคจากพระนคร ผ่านด่านนางนอง เข้าเขตประกอบพิธีเบิกโขลงทวาร ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดไทร อำเภอบางขุนเทียน (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2543 : 80) จากนั้นเดินทัพเข้าสู่คลองมหาชัย เข้าเขตสาครบุรี ผ่านบ้านบ่อนาวาง ย่านชื่อ สามสิบสามคด ครั้นกองทัพเดินทัพเข้าคลองสุนัขขี้ในปรากฏว่าน้ำในคลองลดลงทำให้ต้องเข็นเรือ จากนั้นแวะพักกองทัพที่ท่าเมืองสมุทรสาคร แล้วเดินทัพต่อจนถึงบางกุ้ง บางนกแขวก บางบำหรุ ราชบุรี ทรงจัดให้ทหารรักษาเมืองแล้วจึงเสด็จยกทัพต่อผ่านท่าราบ เจ็ดเสมียน กระบวนทัพเดินทัพต่อเรื่อยมาจนถึงท่าลาดในเวลาเย็น มีรับสั่งให้ไพร่พลพักผ่อน จากนั้นเวลาสิบห่มจึงยกกองทัพต่อไป กองทัพเดินทางผ่านม่วงชุมและมาประชุมพลกันที่ปากแพรก ณ ที่นี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบว่าพม่าตั้งค่ายอยู่ที่ท่าดินแดง จึงมีรับสั่งให้จัดกระบวนทัพ ครั้นได้เวลาทรงให้ยกทัพขึ้นไประหว่างไทรโยคทั้งทัพบกและทัพเรือ ฝ่ายทัพเรือเดินทางต่อมาจนถึงแก่งหลวงซึ่งมีเกาะแก่งขวางลำน้ำทำให้เดินทางลำบาก ต้องใช้เวลาเดินทางถึงสองวัน จากนั้นจึงมาถึงวังยาง บางลาน เร่งเดินทัพไปตามลำน้ำ เข้าป่า ผ่านภูเขาสูง มาถึงศาลเทพารักษ์แล้วเดินทางต่อจนถึงบางตะเคียน ผ่านอีกหลายตำบลจนมาถึงเขาทองช้างอันมีความสวยงาม จึงทรงพรรณนาถึงความสวยงามของธรรมชาติลำน้ำ จากนั้นกระบวนทัพเคลื่อนมาถึงไทรโยค ณ ที่แห่งนี้มีลักษณะเป็นเกาะแก่งโขดหิน เดินทัพด้วยเรือ

ลำบาก จึงเดินทางต่อทางบกเข้าป่าทึบ มีฝนตกกระหว่างการเดินทาง ต้องประทับแรมคืนในป่า ครั้นรุ่งเช้า จึงให้เคลื่อนกระบวนทัพมาจนถึงท่าขนุน จากนั้นมีพระราชดำรัสสั่งให้ตั้งค่ายเพื่อเตรียมสู้กับพม่า

ครั้นได้เวลา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ทหารไทย ลาว มอญ เขมร เข้าตีทัพพม่าที่ท่าดินแดง กองทัพไทยใช้เวลารบกับพม่าเพียงแค่ 3 วันก็สามารถเอาชนะทัพพม่าได้ ทหารพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชดำรัสสั่งให้กองทัพไทยไล่ตามพม่าไปจนถึงลำน้ำแม่กษัตริย์ การสงครามกับพม่าที่ท่าดินแดงจึงยุติลง

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง นอกจากแสดงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ตลอดจนข้อมูลเรื่องการสงครามระหว่างไทยกับพม่าแล้ว ยังแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพด้านกวีนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (วิมลย์ พงศ์พนิตานนท์, 2550 : 433) นอกจากนี้กุหลาบ มลลิกะมาส (2559 : 124) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงว่า แม้จะเป็นนิราศสั้นๆ แต่ก็มีคุณค่าในการศึกษาบุคลิกภาพของพระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ว่าเป็นคนใจเย็น มีระเบียบแบบแผน และมีหลักในการปฏิบัติงาน

แม้จะมีนักวิชาการให้ข้อมูลว่า นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพและพระบุคลิกภาพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่อาจแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของพระองค์ แต่นักวิชาการก็ไม่ได้ให้ข้อมูลที่ละเอียดมากพอแก่การเชื่อถือ ทั้งยังไม่มีการแสดงหลักฐานที่ชัดเจน ดังนั้นบทความวิชาการนี้จะแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่สะท้อนผ่านการใช้ภาษา อันจะช่วยให้เข้าใจภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ชัดเจนขึ้น

ภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ปรากฏจากนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง

เมื่อศึกษาตัวบทพระราชนิพนธ์นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงด้วยวิธีการอ่านแบบละเอียด ทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 3 ประการ ได้แก่

1. ทรงมีพระอารมณ์สุนทรีย์และอ่อนหวานในเรื่องความรัก

ภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นภาพลักษณ์ที่ปรากฏบ่อยมากที่สุดไปในนิราศเรื่องนี้ เพราะตลอดทั้งเรื่อง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงกล่าวถึงความรักของพระองค์ที่ทรงมีต่อนางอันเป็นที่รักด้วยภาษาที่สุภาพและอ่อนโยน ทั้งนี้ในการกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น มิได้ทรงกล่าวเฉพาะเจาะจงไปที่นางใดนางหนึ่ง แต่ทรงกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์ทุกนาง ดังความว่า

แสนรักสุดรักภิรมย์สมร
สถาวรพูนสวาศ์สวัสดิ์

ทุกอนงค์ทรงลักษณ์อันสุนทร

ประกอบศักดิ์สมบุรณ์จำรูญเนตร
 แสนกระสันปั่นป่วนฤดีทวี
 อันราศีมิ่งให้เคื่องระคางซ้อง
 หวังสวาคีมีรัฐชาติอารมณครวญ

อัคเรศงอนงามจำเริญศรี
 มีมโนเสนห์น้อมถนอมนวล
 ปองประคองนิ่มเนื่อนวลสงวน
 เปนที่ชวนชูชื่นทุกอิริยา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 76)

ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต้องเสด็จนำทัพเพื่อไปขับไล่พม่าที่ยกพลมาตั้งอยู่ยังท่าดินแดง ทำให้พระองค์ทรงคิดถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์แทบจะตลอดเวลา ดังนั้นทุกขณะแห่งการเดินทาง หากธรรมชาติรอบข้างที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านหรือเสด็จประทับแรม เฝ้าให้พระองค์เกิดความคิดถึงนางอันเป็นที่รัก พระองค์ก็จะทรงพรรณนาสถานที่แห่งนั้นโดยนำไปเปรียบกับความคิดถึงที่พระองค์ทรงมีต่อนาง ดังความตอนหนึ่งจากที่ทรงบรรยายให้เห็นว่า ขณะพระองค์เสด็จประทับแรมในป่า ทรงบรรทมเพียงลำพังเมื่อทอดพระเนตรขึ้นไปบนท้องฟ้า ทรงเห็นดวงจันทร์ส่องสว่างก็ทำให้พระองค์ทรงคิดถึงนางอันเป็นที่รัก ประกอบกับมีลมฝนพัดเมฆมาบังท้องฟ้าและไม่นานนักสายฝนก็โปรยลงมา ทำให้พระองค์รู้สึกหนาวสะท้านพระวรกาย และเกิดพระอารมณ์อ้างว้างจนทรงบรรยายออกมาว่า ความหนาวที่ทรงประสบอยู่ ณ ขณะนี้ยังไม่หนักเท่าความหนาวในพระทัยของพระองค์ ครั้นเวลาตีกองธรมองเห็นดวงดาวก็ทำให้คิดถึงนางเพิ่มขึ้น ทำให้จิตใจของพระองค์เจ็บช้ำเหมือนถูกภูเขาทั้งลูกทับ นอกจากนี้ยังทรงบรรยายอีกว่าของต่างๆ ที่ทหารหาหามานั้น ยังไม่หนักมากเหมือนกับการที่พระองค์ต้องหนักใจเพราะความอาลัยที่จากนาง ดังความว่า

แรมร้อนนอนแนวนพนาลัย
 นอนเดียวเปลี่ยวทเวศทวีทุกซ์
 แสงจันทร์ส่องสว่างกลางอัมพร
 วายุพัดพานดวงศศิธร
 พิรุณโรยโปรยปรายไปไม้ขีด
 เย็นฉ่ำน้ำฟ้าลองฝน
 ถึงทั้งหลายหนาวกายได้ผิงไฟ
 เห็นดาวดึกนีกหวนรันจวนหา
 อันหาบหามที่เขาตามมาทั้งปวง

เขตรไศลป่าระหงดงดอน
 ไม่มีศุขเร้าร้อนสทอนถอน
 ยิ่งอาวรณ์หวังสวาคีไม่ขาดคิด
 เขจรบังเมฆมิดสนิท
 สท้านจิตรเจียนจักเป็นไข้ใจ
 มาทนทเวศครั้งนี้จะมีไหน
 ไม่เหมือนพืหนาวใจที่ในทรง
 ในอุราเพียงทับด้วยเขาหลวง
 ไม่หนักทรวงเหมือนพืหนักอาลัยไกล

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 108-110)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะเสด็จพระราชดำเนินทัพผ่านธรรมชาติที่สวยงามร่มรื่นอันทำให้ทรงเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย ดังเช่นที่เขาท้องช้าง แต่ก็ไม่อาจทำให้พระองค์หยุดความคิดถึงนางได้ ดังความว่า

เปนช่องชั้นเชิงผาศิลาลาด	รุกขชาติรีนรวยสวสม
ไพจิตรพิศพรรณอยู่น่าชม	ลมพัดพากลิ่นสุมาลย์มา
มีทอธารน้ำพุคุดัน	ตลอดลั่นไหลลงแต่ยอดผา
เปนโปลงปล่องช่องชั้นบรรพดา	เซนชาดงสายสุหร่ายริน
บ้างเปนท่อแฉกทางหว่างบรรพต	เลี้ยวลดไหลมาไม่รู้สิ้น
น้ำใสไหลชอกศิขรินทร์	แสนถวิลถึงสวดีไม่คลาดคลา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 102)

เมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ยังทรงคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์อีกเช่นเคย ดังความว่า

จะบำรุงทั้งผู้สูงสร้างศรี	ให้อัครเป็นสุขจำเริญศรี
ครั้นเสร็จการผลาญราชไพร่	ก็ให้กรีธาทัพกลับมา
ทั้งทิวาราตรีไม่หยุดหย่อน	ด้วยอาวรณ์ทนทวนศวิลหา
แสนคณิงถึงสวดีไม่คลาดคลา	แต่พรั่ำปรารภนั้นเปนอาจิน
จิตรเจิบจะขาดด้วยนิราศรศ	จะอดไว้ก็สุดอาไลยถวิล
อันบำราบบรรดาไพริน	ถึงจะไร้ครศิลป์ที่ซึ่งไชย
ก็พอจะพยายามตามดี	ให้ชนะไพร่จึงได้
จะสู้สงครามรักนี้หนักใจ	ด้วยไร้ศรรสสวดีจะราวี
อันแสนศึกทั้งหลายก็พ่ายแพ้	ยากแต่จะบรรักให้หน่ายหนี
ที่ลำบากแต่หลังในครั้งนี้	สุดที่จะปรับทุกข์กับผู้ใด

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 116-118)

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่สะท้อนถึงบุคลิกภาพของพระองค์ว่า แม้จะทรงมีบุคลิกลักษณะที่เป็นนักรบและทรงมีความเป็นผู้นำ แต่พระองค์ก็ทรงเป็นผู้มีอารมณ์สุนทรีย์และมีความอ่อนหวานในเรื่องของความรัก

เมื่อนำภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ด้านทรงมีพระอารมณ์สุนทรีย์และอ่อนหวานในเรื่องความรักมาเปรียบเทียบกับขนบของการแต่งนิราศจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพรรณนาถึงนางอันเป็นที่รักตามขนบของการแต่งนิราศ เพราะทรงเริ่มต้นนิราศด้วยการกล่าวถึงนางและต่อด้วยการสั่งนาง แต่การกล่าวถึงนางของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช อาจแหวกขนบของการแต่งนิราศออกไปเล็กน้อย เนื่องจากมิได้ทรงกล่าวถึงเพียงนางเดียว แต่ทรงกล่าวถึงนางทุกคน ดังความว่า แสนรักสุดรักภริมย์สมร ทุกอนงค์ทรงลักษณ์อันสุนทร สถาวรพูนสวดีส์สวัสดิ์

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 76) เมื่อทรงกล่าวถึงนางอันเป็นที่รักแล้วจึงทรงกล่าว
สั่งนาง ดังความว่า

นิจาเอ๋ยไกรภพจึงจำไกล	มาข้าให้ทุเรศร้างมไหสวรรย์
ก็เพราะมือริราชไถยอัน	เข้าหักหั้นด่านแดนบุรีรมย์
จึงต้องกรุกริธาพลากร	มาจำจระจกศุขเกษมสม
สารพัดสิ่งสวัสดิ์ที่เคยชม	ก็นิยมให้วิโยคด้วยจำเป็น
เมื่อวันออกนาเวศทุเรศสถาน	แสนสงสารสุดอาไยใครจะเห็น
พี่เคยทักนาเจ้าทุกเข้าเย็น	เพราะเกิดเชยจึงต้องละสละมา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 78)

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าในตลอดการเดินทาง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะทรง
พรรณนาครัครวญถึงนางอันเป็นที่รักของพระองค์อยู่เสมอ ซึ่งการคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักในระหว่าง
การเดินทางถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดของนิราศ หากไม่มีการคร่ำครวญก็ไม่ถือเป็นนิราศ (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต,
2552 : 259) ในที่นี้จะยกตัวอย่างจากตอนที่ทรงพรรณนาครัครวญถึงนางอันเป็นที่รักเมื่อเดินทางมาถึงบางบำหรุ
และเดินทางเข้าเขตราษฎร์บุรี ความว่า

ถึงบำหรุเหมือนพี่บ่ราครัก	ให้อักอ่วนครวญใครอาไยหา
ครั้นลุ่มราษฎร์บุรีมยา	ที่อาทวาทักอารมณ์ค่อยสมประดี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 86)

2. ทรงเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานอย่างรวดเร็ว

ภาพลักษณ์ดังกล่าวปรากฏให้เห็นในตอนใต้เสด็จพระราชดำเนินนำกองทัพมาถึงยังท่าดินแดง ณ ที่แห่งนี้
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพรรณนาถึงการตั้งค่ายของพม่าที่ดูราวกับเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง
เพียบพร้อมไปด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเสบียงอาหารและสิ่งของอื่นๆ ทั้งยังมีพ่อค้านำสินค้ามาขาย มีการ
สร้างสะพานข้ามลำห้วยเพื่อให้การส่งเสบียงอาหารและการไปมาหาสู่กันสะดวก มีการสร้างยั้งฉางสำหรับเก็บข้าว
ไว้ทุกระยะทาง 100 เส้น และวางรั้วพลจำนวนมากตั้งแต่ท่าดินแดงไปจนถึงสามสบ ค่ายของพม่านั้นมีความมั่นคง
แข็งแรง มีขวากหนามป้องกันข้าศึก แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ได้แสดงพระอาการ
ห้วนเกรงประการใด ตรงกันข้ามพระองค์ทรงเร่งบัญชาการให้ทหารไทยเข้าโจมตีค่ายพม่าโดยใช้เวลาเพียง 3 วัน
ก็ตีเอาค่ายพม่าได้ กองทัพไทยออกติดตามพม่าที่หนีเตลิดไปจนถึงลำน้ำแม่กษัตริย์ และสังหารพม่าตายเป็นจำนวน
มาก ดังความว่า

ทัพพม่าอยู่ยังท่าดินแดง	แต่งค่ายรายไว้เป็นถั่วถั่ว
ตั้งเสบียงอาหารสารพันมี	ตั้งสร้างสรรคธานีทุกประการ
มีทั้งพ่อค้ามาขาย	ร้านรายกระท่อมพลทุกสถาน
ด้านหลังท่าทางวางตะพาน	ตามลห่านห้วยน้ำทุกตำบล
ร้อยเส้นมีฉางระหว่างค่าย	ถ่ายเสบียงมาไว้ทุกแห่งหน
แล้วแต่งกองร้อยอยู่คอยคน	จนตำบลสามสบครบครัน
อันค่ายคูประตูหอรบ	ตบแต่งสภาระพัดเป็นที่มั่น
ทั้งขวากหนามเขื่อนคูป้องกัน	เป็นชั้นชั้นอันด้อมมากมาย
ให้ทหารเข้าหักโหมโรมรัน	สามวันพวกพม่าก็พังพ่าย
แตกยับกระจัดพลัดพราย	ทั้งค่ายคายน้อยใหญ่ไม่ต่อตี
ให้ติดตามไปจนแม่กษัตริ	เหล่าพม่ารีบรัดลัดหนี
บ้างก็ตายกายกองในป่าผี	ด้วยเดชะบารมีที่ทำมา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 112-114)

3. ทรงมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ

ภาพลักษณ์ดังกล่าวปรากฏให้เห็นจากเนื้อความในช่วงสุดท้ายของนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แสดงพระราชปณิธาน ในการที่จะบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา และป้องกันประเทศชาติให้รอดพ้นจากข้าศึกศัตรู ตลอดจนดูแลประชาชนให้มีความสุข ดังความที่ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์	ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขันฑสีมา	รักษาประชาชนแลมนตริ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2543 : 116)

บทสรุป

การศึกษาภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จากนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง พบว่าภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สะท้อนออกมาให้เห็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ทรงมีพระอารมณ์สุนทรีย์และอ่อนหวานในเรื่องความรัก เพราะทรงแสดงความรักและความคิดถึงนางตลอดเวลาด้วยภาษาที่สุภาพและอ่อนโยน 2) ทรงเป็นผู้นำที่ปฏิบัติงานอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากการตีค่ายพม่าที่ใช้เวลาเพียงสามวัน 3) ทรงมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ โดยทรงมุ่งมั่นที่จะอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ป้องกันพระราชอาณาจักร และเอาใจใส่ดูแลประชาชน

ทั้งนี้เชื่อว่าภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะมีเพียง 3 ลักษณะตามที่กล่าวมาเท่านั้น หากแต่ยังมีภาพลักษณ์ในด้านอื่นๆ อีกหลายลักษณะที่ต้องศึกษาจากข้อมูลอื่นๆ เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 หรือศึกษาจากวรรณคดี เช่น โคลงฉันสรสรเสริญพระเกียรติ รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลัง และอิเหนา ในตอนที่กล่าวสรสรเสริญพระเกียรติก็อาจทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของพระองค์ในด้านอื่นๆ อีกหลากหลายและชัดเจนขึ้น แต่เนื่องจากนิราศรบมำที่ทำดินแดงเป็นนิราศขนาดสั้น จึงปรากฏภาพลักษณ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ผลการศึกษาทำให้ชี้ชัดได้ว่า นิราศรบมำที่ทำดินแดงพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นนิราศที่มีเนื้อหาไปในทำนอง *ร้างห่างเหิน* ไม่ใช่นิราศประเภท *จดหมายรายทาง* แม้ว่าจะมีการบรรยายเรื่องการเดินทางตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพบเห็น แต่เมื่อเทียบกับการบรรยายถึงนางอันเป็นที่รักแล้วพบว่า นิราศรบมำที่ทำดินแดงมีเนื้อหาในการบรรยายถึงนางอันเป็นที่รักมากกว่า นอกจากนี้นิราศรบมำที่ทำดินแดงยังจัดเป็นวรรณคดีบริสุทธิ์เพราะเกิดขึ้นจากการคร่ำครวญอย่างแท้จริง มิได้เป็นวรรณคดีประยุกต์ที่เกิดขึ้นเพราะจุดประสงค์อันใด และผลการศึกษายังทำให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์นิราศรบมำที่ทำดินแดงตามขนบของการแต่งนิราศ เนื่องจากมีการพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกของกวีที่ต้องจากนางอันเป็นที่รัก พร้อมกับการพรรณนาธรรมชาติและสถานที่ต่างๆ ที่พบเห็น

เอกสารอ้างอิง

- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. (2543). *วรรณกรรมสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ฉบับแปล*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- กุหลาบ มลลิกะมาส. (2559). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2552). *กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน กาพย์เห่निราศแรมรสร้าง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. (2543). *นิราศรบมำที่ทำดินแดง*. ใน *วรรณกรรมสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ฉบับแปล*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- วิมลย์ พงศ์พนิตานนท์. (2550). *รบมำที่ทำดินแดง, กลอนเพลงยาวนิราศ*. ใน *นามานุกรมวรรณคดีไทยชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- วิไลเลขา บุณศิริ และคณะ (2542). *ประวัติศาสตร์ไทย 2*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.